

PHILOLOGY

ІСТОРИЧНИЙ ФАКТ І ПОДІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ ДЛЯ ДІТЕЙ ТА ЮНАЦТВА: ВІД ДАВНИНИ ДО СУЧАСНОСТІ

Аспірантка кафедри філологічних дисциплін **Васильєва М. В.**

Україна, м. Старобільськ, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»

DOI: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/30092019/6692

ARTICLE INFO

Received: 22 July 2019

Accepted: 14 September 2019

Published: 30 September 2019

KEYWORDS

literature for children and youth,
historical event,
historical fact,
historical past,
historical-adventure works.

ABSTRACT

The article deals with Ukrainian literature for children and youth on a historical topic from the time of Kiev Rus to the present. Historical-adventure and historical-biographical works have been analyzed. An overview of the historical topic in literature for young readers in the works of writers of the Ukrainian diaspora is given. The main genre varieties of contemporary literature for children and youth of historical direction can be seen in the works of A. Bachinskyi, Ye. Bilousov, O. Havrosh, A. Kokotiukha, Zirka Menzatiuk, V. Rutkivskyi (e.g. biographical, adventure, detective, fantasy, fiction works). It is emphasized that works on historical themes often do not have a clear focus, they can be considered for a multi-age reader, both adult and child.

Citation: Васильєва М. В. (2019) Istorychnyi Fakt i Podiia v Ukrainskii Literaturi dlia Ditei ta Yunatstva: vid Davnyny do Suchasnosti. *International Academy Journal Web of Scholar*. 9(39), Vol.2. doi: 10.31435/rsglobal_wos/30092019/6692

Copyright: © 2019 **Васильєва М. В.** This is an open-access article distributed under the terms of the **Creative Commons Attribution License (CC BY)**. The use, distribution or reproduction in other forums is permitted, provided the original author(s) or licensor are credited and that the original publication in this journal is cited, in accordance with accepted academic practice. No use, distribution or reproduction is permitted which does not comply with these terms.

Вступ. Увага до історичної літератури посилюється в періоди глобальних політичних, соціальних, культурних змін життя нації, що, зокрема, пов'язано з переоцінкою багатьох історичних подій і діяльності історичних осіб, переосмисленням системи цінностей, оновленням національного культурного світу. Тривалий час історична література, відтворюючи в художній формі різні етапи української і світової історії, була чи не єдиною можливістю для самовираження, спробою донести своє осмислення історичної правди цивілізованому світові. Наразі історія «втрачає ознаки носія об'єктивних знань про минуле і стає цікавим (через численність потенційних напрямів опрацювання і презентації) об'єктом моделювання і перестворення» [13, с. 1].

Безперечно, прадавнє минуле є невичерпним матеріалом для художніх творів на історичну тематику. В їх основу покладено історичну подію (обмежену й завершену) чи факт (справжній, дійсний), що вже «відстоялися» у часі. Аналітично-критичний дискурс текстів на історичну тему представлено працями Л. Александрової, С. Андрусів, Є. Барана, М. Богданової, Н. Бойко, З. Голубевої, А. Гуляка, М. Ільницького, Ф. Кейди, Д. Пешорди, О. Проценко, В. Разживіна, Л. Ромашенко, М. Сиротюка, М. Слабошпицького, В. Чумака, З. Шевчук та ін. Незважаючи на те, що література для дітей та юнацтва на історичну тему не була безпосередньо об'єктом наукового дослідження у цих студіях, усе ж тут охоплено увагою твори історичного спрямування, розраховані, зокрема, й на сприйняття дитячо-юнацькою аудиторією.

У пропонованій розвідці простежимо, як відбувалося зародження і становлення теми української історії в літературі для дітей та юнацтва від давнини до сьогодення. При цьому варто наголосити на тому, що часто твір на історичну тему не має виразної адресності, він може бути однаково цікавим і дітям відповідної вікової категорії, і дорослим. Такі твори в історії дитячої літератури отримали назву «твори з подвійною адресністю» [7, с. 49-50].

Результати дослідження. Витоки історичної теми в українській літературі для дітей та юнацтва сягають часів Київської Русі. На той час не було спеціально написано історичних художніх творів для дітей, коло дитячого читання складала тексти давньої української літератури. Так, першою літописною пам'яткою Києворуської доби, у якій висвітлене історичне минуле нашого народу є «Повість минулих літ». Літопис відкриває юним читачам доступні й цікаві легенди про заснування Києва, походи київських князів (похід Олега на Царгород, укладання Святославом миру з греками), хрещення Русі, облогу Києва печенігами, загибель Ігоря й помсту княгині Ольги древлянам, вбивство Бориса й Гліба їхнім братом Святополком та ін.

Подальші історичні події знайшли своє відображення у Київському (події XII ст.) і Галицько-Волинському (події XIII ст.) літописах. У коло дитячого читання увійшли оповідання про князювання Володимира Мономаха та його синів, похід князя Ігоря Святославича проти половців, першу згадку назви «Україна», битву князя Данила Галицького з татаро-монголами на річці Калці, похід проти угорських, литовських завойовників, подорож до хана Батия, історію князювання Василька Романовича тощо.

У «Повчанні Володимира Мономаха дітям» подано норми і правила поведінки, поради, настанови юним читачам, застереження щодо проявів ліні, гордині, брехні тощо. Автором відтворено історії із власного життя, які дають можливість дітям уявити тогочасні військові походи, героїчні подвиги, особливості князювання за часів Київської Русі.

Унікальною давньоруською пам'яткою літератури вважається «Слово о полку Ігоревім», де розповідається про похід новгород-сіверського князя Ігоря Святославича проти половців 1185 року. В основу твору покладені реальні історичні події: битва князів з половцями, поразка русичів, їх полон та втеча князя Ігоря.

Ще однією книгою давньоукраїнської літератури є Києво-Печерський патерик, що містить твори, присвячені історії Києво-Печерського монастиря, ченцям, подвижникам і святым. Юним читачам цікаві оповідання «Про Прохора-чорноризця...», легенди про будівництво Успенського собору Києво-Печерської лаври. З «Життя Феодосія Печерського», «Життя Антонія Печерського» вони дізнаються біографічні факти засновників Києво-Печерського монастиря, відомості про устрій, політичне життя Київської Русі.

Козацькі літописи – історико-літературні твори, у яких репрезентовано характеристики видатних діячів, хронологічно послідовні описи історичних подій, зокрема Національно-визвольну війну українського народу під проводом Б. Хмельницького (1648-1654 рр.). Історичні факти козацької доби ґрунтовно представлено в «Літописі Самовидця», «Літописі Граб'янки» і «Літописі Самійла Величка».

Наприкінці XVIII ст. з'являється твір, що завершує традицію козацьких літописів. Це – «Історія Русів», пам'ятка про минуле України-Руси з найдавніших часів до татарської навали, яка охоплює й пізніші події до 1769 року.

Зародження власне історичної прози в літературі для дітей та юнацтва пов'язане із творчістю Марка Вовчка. Побудова художніх полотен за мотивами народних пісень, дум, легенд про історичне минуле України, їх глибинна трансформація, дали змогу письменниці відкрити нові можливості для олітературення фольклорного сюжету. В історичних повістях-казках «Кармелюк», «Невільничка», повісті «Маруся» Марко Вовчок розгорнула перед юними читачами картини боротьби українського народу проти іноземних загарбників, соціального й національного гніту. Образи головних героїв висвітлюють силу національного духу, вірність рідній землі, прагнення кращого майбутнього українському народові.

Героїчні й водночас драматичні сторінки минувшини нашої країни репрезентовано в казці І. Нечуя-Левицького «Запорожці». Поеднавши реальні (складна й небезпечна робота лоцманів на Дніпрових порогах, становище українського народу у XIX ст., життя козаків-запорожців) і фантастичні (зображення зачарованої Запорозької Січі, що знаходилася під водами Дніпра, характерництво тощо) події і явища, письменник показав юним реципієнтам протиставлення славного минулого України та підневільного стану українського люду. Нагадуючи сучасникам про вчинки козаків, митець утверджує ідею національно-історичної пам'яті, уславлює мужність, відвагу, сміливість, патріотизм запорожців.

Історії запорізького козацтва присвячені й поеми «Зрадник», «Біла бранка», «Галіма», «Смерть отаманова», «Іван Попович», «Ярина», «Останній борець», «Отаман Музика», «Леся, преславний гайдамака» Бориса Грінченка. В основу його художніх творів покладені конкретні події з історії України, зокрема доба Руїни, Гетьманщини; минуле інших народів; фольклорний матеріал. Утім, письменник зосереджує увагу не на достовірному відтворенні тої чи тої

історичної події, факту, а на духовних основах, характері особистості, що, «як і менталітет нації загалом, зумовлює неповторність світобачення, а отже, й життєдіяльності. Художній історизм Грінченка передбачав культурно-історичну мінливість буття, духовності; тому, історичні поеми письменника мають також вартість художнього документа певної історичної епохи» [5, с. 458].

Авторським гуманізмом, глибиною проникнення у світ дитячої психології відзначається оповідання «Олеся». Письменник розповідає про героїчний вчинок юної дівчини, що врятувала село на Волині від татарського загону ціною власного життя. На прикладі головної героїні Олесі Б. Грінченка підносить ідею відданості рідному народові, наголошує, що кожен має боронити свій рідний край, не шкодуючи життя задля порятунку інших.

На історичних реаліях побудовано оповідання «Буревісник», «Дві птиці», «Дівчина-чайка», «Мара», «Тополі» Дніпрові Чайки. Письменниця висвітлює минулі події, зокрема втечу запорозьких козаків з татарської неволі й загибель їх під час шторму («Буревісник»), поневолення народу («Дві птиці»), самопожертву дівчини заради порятунку козаків-мореплавців («Дівчина-чайка»), війну в Херсонесі («Мара»), загибель українських дівчат-бранок турецького полону («Тополі»). У прозі авторка досить часто звертається до фольклорного спадку народу, майстерно поєднує реальність з фантастикою, наближаючи твори до історико-героїчних легенд. І. Немченко, характеризуючи творчість Дніпрові Чайки, зазначає: «Завдяки неухильній орієнтації на народнопоетичну пам'ять [...], письменниця зуміла надати своїм творам громадянської наснаженості й демократизму, життєвої достовірності й героїко-романтичної піднесеності, національної самобутності та загальнолюдського звучання» [11, с. 77].

Сиву давнину доби Київської Русі та Галицько-Волинського князівства показано в поемі Олександра Олеся «Княжа Україна». Описуючи події IX–XIII століть, автор звертається до найдревнішого джерела – літописів («Повість минулих літ», «Київський літопис», «Галицько-Волинський літопис»). У своїй історичній віршованій оповіді поет акцентує увагу на діяльності окремих князів, оспівує їх героїчні вчинки, опоетизовує прояви любові до рідного краю. Автор майстерно відтворює політичне та релігійно-культурне життя, зокрема, звертає особливу увагу на визначну подію того часу – хрещення Русі князем Володимиром Великим.

Праминулі події зображено в історичних повістях «Вадим», «Каяла», «Крутіж», «Орли» Б. Лепкого. У його творах наявна міцна історична основа, що ґрунтується на реальних фактах та джерельній базі. Так, прозові полотна «Вадим» і «Каяла» висвітлюють події періоду Київської Русі, зокрема в основі останнього лежить конкретний історичний факт: похід у 1185 році новгород-сіверського князя Ігоря Святославовича проти половців; у повісті «Крутіж» зображені часи, що увійшли в нашу історію під назвою Руїна; «Орли» відтворюють 1734–1750 роки, коли в Україні почалася доба так званого «міжгетьманства», характерного посиленням катувань та знущань над українським народом. В історико-художніх творах прозаїка відбилася тривала дослідницька робота: запис народної творчості, обізнаність з архівною справою, збирання цінного джерельного матеріалу з різних галузей знань, на що слушно вказав М. Ільницький: «Тонке відчуття аромату давньої епохи базувалося як на тому, що залишки, релікти давнього світовідчуття письменник ввібрав у себе в глухих селах Поділля, так і на вивченні історичних джерел, пам'яток давньоруської писемності» [4, с. 25].

Події Першої світової війни висвітлено у казці Б. Лепкого «Мишка». Воєнне лихоліття виступає як історичне тло для розкриття міщанських інтересів та засудження жорстокості, ненаситної жадоби до матеріального збагачення, наживи на всенародному горі. Автор переплітає реальне й уявне – життя людей у воєнний час і казкову історію мишки та її подруг. Такий художній прийом дозволив письменнику найбільш виразно показати юним читачам негативні людські риси.

Усвідомленню національної гідності, переживанню трагізму історичного буття етносу й виробленню шляхів його подолання через осмислення минувшини, окреслення національних ідеалів підпорядкована мистецька діяльність А. Кашенка [8, с. 3]. З-під пера письменника вийшла низка різних за жанровою приналежністю історичних творів про минуле України, національно-визвольну боротьбу рідного народу, про незабутній героїзм запорозьких козаків: повісті («З Дніпра на Дунай», «Борці за правду», «Зруйноване гніздо», «Під Корсунем», «Запорозька слава»), нариси («Великий Луг Запорозький», «Гетьманське урочище», «Мандрівка на Дніпрові пороги»), художньо-документальне оповідання («Оповідання про славне Військо Запорозьке низове»), белетризовані розповіді з історії України («Кость Гордієнко-Головко – останній лицар Запорожжя», «Над Кодацьким порогом», «На руїнах Січі», «Про гетьмана козацького Самійла Кішку», «Про

гетьмана Сагайдачного», «Сіркова могила», «Славні побратими»). Автор, апелюючи до прадавніх подій, прагнув дати читачеві знання історії свого народу, формувати національну свідомість українців, насамперед, свідомість юної особистості.

Часам сивої давнини присвячена драматична поема «Троянові діти» Наталі Забіли. В основу твору покладені історичні факти «Повісті минулих літ» і «Слова о полку Ігоревім». У доступній та цікавій формі письменниця розповідає юним реципієнтам історію виникнення міста Києва, подає історичні відомості про його засновників – братів Кия, Щека та Хорива і їхню сестру Либідь.

Широкою популярністю серед дітей та юнацтва користуються твори історичного спрямування Марії Пригари: поеми «Яринка», «Жив хлопчик» (про події Другої світової війни і героїзм дітей у боротьбі проти німецько-фашистських загарбників), збірка «Козак Голота», до якої увійшли історичні оповідання «Козак Голота», «Як три брати з Азова тікали», «Про Івася-Вдовиченка Коновченка», «Про Хвеська Ганджу Андибєра», «Маруся Богуславка», «Про Хведора Безридного» та ін. (про історичні реалії XVI – XVIII ст.: турецько-татарську неволю, битви лицарів-козаків проти поневолювачів), історична повість «Михайлик – джура козацький» (про події минулого за часів Хотинської війни 1620–1621 рр., сміливість і відвагу хлопчика-зброєносця Михайлика у боротьбі проти польських і турецьких загарбників). Інтерпретуючи тогочасні історичні реалії, письменниця зверталася до народних дум і пісень, враховувала історичні факти з життя України XVI – XVIII століть, часів Другої світової війни. М. Пригарі вдалося створити живі образи не лише вигаданих, а й відомих історичних постатей (Я. Бородавки, С. Наливайка, П. Сагайдачного (Конашевича), Б. Хмельницького та ін.), передати юним читачам дух описуваної епохи, наблизити їх до славних сторінок минулого нашого народу.

Події Другої світової війни, зокрема воєнне лихоліття й трагічну долю дітей у ній, репрезентовано у творчості В. Близнеця, М. Вінграновського, Є. Гуцала, О. Довженка, Ю. Збанацького, Гр. Тютюнника, Б. Харчука, Ю. Яновського. Переважно це твори не для, а про дітей, у яких порушено проблему «діти і війна». У центр сюжетного розвитку подій митці слова ставлять дитину-героя, осмислюють тему воєнного й повоєнного дитинства. У творах відсутній опис бойових дій, війна є емоційним тлом, що супроводжує зображення дитини, через долю якої віддзеркалюється трагічна доба. Зокрема, письменники часто надають перевагу саме «дитячій точці зору» на світ та тогочасні реалії, наближаючи таким чином художні полотна до читача-дитини. Попри те, що автори фактично не звертаються до історичного матеріалу у своїх прозових доробках, апелюючи до власного життєвого досвіду, їх художні твори побудовані на подіях, що мали місце в історії. «З їхньої загостреної лихом пам'яті прийшла в нашу прозу страхітлива фактографія окупаційних днів і ночей, – писав М. Слабошпицький. – Читаючи “Облогу” й “Климка” Григора Тютюнника, “Первінку” Миколи Вінграновського, новели Євгена Гуцала, “Землянку” і “Мовчуна” Віктора Близнеця, аж до фізичної пронизливості відчуваєш холодні, прибиті першими приморозками роси під босими хлоп'ячими ногами, переймаєшся безвиводним болем пораненої війною дитячої душі, вслухаєшся в тодішні, далеко не дитячі (бо ж трагічно дочасно їм судилося видоросліти!) думки героїв» [12, с. 57]. Саме тому вважаємо за доцільне у нашій розвідці згадати твори вищезначених письменників.

Так, Віктор Близнець розкриває біографії цілого покоління у повістях «Паруси над степом», «Землянка», «Мовчун», «Старий дзвоник», «В ту холодну зиму, або птах помсти Симуруг». М. Вінграновський зображує часи повоєнної розрухи у повісті «Первінка». Ю. Збанацький висвітлює трагічні картини нашої історії у оповіданнях «Ласунка», «Гвардії Савочка», повістях «Таємниця Соколиного бору», «Літо в Соколиному», «Між добрими людьми», «Лісова красуня», «Єдина». Мотив понівеченого війною дитинства лежить в основі повістей «Облога», «Климко», «Вогник далеко в степу» Гр. Тютюнника. Б. Харчук художньо осмислює тему війни і зруйнованого дитинства у повістях «Теплий попіл», «Крижі», «Облава», «Невловиме літо», «Роман і Яринка». Як зазначає А. Гурбанська, «письменники-шістдесятники орієнтувалися на моральний абсолют, вони протиставили зовнішньому аспекту зображення трагедії втраченого на війні дитинства внутрішній, психологічній. Розцінюючи сутність вічних категорій (добро, пам'ять, совість, любов) як своєрідний вид духовної енергії людини, вони опредметнюють їх такими сюжетними ситуаціями воєнного та повоєнного лихоліття, що ілюструють духовну силу» [3, с. 94].

Окрему нішу займають твори історичної прози, в сюжеті яких письменники надають перевагу пригодницькому елементу. Прикладом може слугувати літературний доробок А. Чайковського, серед художніх надбань якого є нариси, повісті, роман: «За сестрою» (1907) «Віддячився» (1913), «Петро Конашевич-Сагайдачний» (1917), «Козацька помста» (1919), «На

уходах» (1921), «Олексій Корнієнко» (1924), «Сонце заходить» (1930), «Богданко» (1934), «Полковник Михайло Кричевський» (1935), «Перед зривом» (1937), «Сагайдачний» (перші дві частини роману — «Побратими» (1924), «До слави» (1929)). У своїх прозових полотнах письменник звертається до історії не лише як до об'єкта інтерпретації, а й використовує її як своєрідне тло для змалювання козацьких звичаїв, традицій, побуту тощо.

Пригодницький компонент робить його твори цікавішими і привабливішими для юних читачів.

У ролі історичного белетриста виступав І. Крип'якевич. Проблематика його художніх творів присвячена окремим картинам минулого нашого народу: сторінкам княжої давнини («Пригоди Юрка Козака»), подіям XVII ст. – Національно-визвольній війні під проводом Богдана Хмельницького («Малі козаки», «Під прапорами Хмельницького»), діяльності львівського Успенського братства («Спільними силами, або План майстра Дмитра»), татарській навалі на українські землі («Бурсаки»). Надаючи перевагу пригодницькому елементу в сюжеті художніх версій, письменник вдало наповнює твори реальними фактами, майстерно вмонтовує їх у загальне тло художньої оповіді. Історично достовірними можна вважати елементи побуту, архітектури, описи життя різних верств населення та їх діяльності, що передані автором відповідно до історичних реалій. Зацікавленість історією рідного краю, дослідження проблем освіти та школи, тривалий досвід роботи з дітьми тощо допомогли І. Крип'якевичу через художнє слово популяризувати історичні знання, формуючи національну ідентифікацію юної особистості.

Справжнім літописом української минувшини вважають мистецьку діяльність В. Малика. Різноманітні у жанровому плані твори для дітей та юнацтва (збірка казок «Журавлі-журавлики», легенди «Чарівний перстень», «Месник із лісу», «Червона троянда», «Микита Кожум'яка», «Воєвода Дмитро», повісті «Чорний екватор», «Новачок», «Дві перемоги», «Слід веде до моря», «Двоє над прірвою», тетралогія «Таємний посол» («Посол Урус-шайтана», «Фірман султана», «Чорний вершник», «Шовковий шнурок»), історичні романи «Князь Кий», «Черлені щити», «Чумацький шлях», «Горить свіча», «Князь Ігор. Слово о полку Ігоревім») приваблюють читачів не лише подіями далекого й героїчного минулого, а співзвучністю, суголосністю відтвореного матеріалу картинам сучасності. Автор свідомо вводить у свої твори пригодницький струмінь, захоплюючи інтригу, детективні елементи, збагачує прозові полотна динамічним сюжетом, атмосферою таємничості, загадковими обставинами, що дає підстави дослідникам вважати їх історико-пригодницькими.

Вагоме місце в літературі для дітей та юнацтва займає творчість Б. Комара. Значний пласт творчого доробку прозаїка представлено художніми («Векша») і документальними («Поворотний круг», «Дорога через пекло») творами історичної тематики. Відгуком з далекої минувшини постає перед нами історико-пригодницька повість «Векша», у якій зображено життя людей за часів Київської Русі. За словами В. Моренця, «грунтовна обізнаність з історичним матеріалом (в процесі роботи над цим твором Борис Комар опрацював багато історичних документів з часів Київської Русі), глибоке соціологічне мислення, уміле використання реалій далекої епохи дозволили автору створити яскравий образ героя, який належить своїй конкретній добі, а разом з тим близький і нашому сучаснику» [10, с. 9].

У пригодницькому ключі висвітлюють історичні реалії Вал. Злотополець й І. Федів у повісті «Життя та дивовижні пригоди козака Миколи на безплідному острові». Текст був написаний ще 1918 року, проте прийшов до читача майже через століття (републікація твору відбулася у 2007 році). Автори відкривають широку історичну панораму життя України початку XVII століття – війни, гноблення, татарські набіги на українські землі, неволя, страждання й боротьба за визволення.

Дослідники (Л. Александрова, С. Андрусів, А. Баканов, І. Варфоломєєв, І. Дзюба, В. Разживін, Л. Ромашенко) у межах історичної прози виокремлюють її історико-біографічний різновид. Зокрема, новаторською у літературі для дітей та юнацтва була біографічна проза Олени Пчілки – оповідання «Малий музика Моцарт», «Рафаєлеві янголята», у яких письменниця розкрила перед юними читачами епізоди з дитинства композитора Моцарта та художника Рафаеля, переплітаючи у творах реальні факти і художню вигадку. Оригінальну версію подачі біографічного матеріалу репрезентовано у художньому нарисі «Нюрнберзьке яйце» М. Коцюбинського – про винахідника кишенькового годинника Петра Гельє. Подальший розвиток цього жанрового різновиду спостерігаємо у творчості С. Васильченка. У першій частині незавершеної повісті автора «Широкий шлях» – «В бур'янах» йдеться про дитинство Тараса Шевченка, формування і становлення світогляду поета, розвиток його мистецьких та літературних здібностей, естетичного бачення та світосприйняття.

Вагомий внесок у скарбницю історико-біографічної прози для дітей та юнацтва зробила О. Іваненко, авторка низки різних у жанровому плані біографічних творів, присвячених діяльності Г.-К. Андерсена, Т. Шевченка, Марка Вовчка, І. Федорова, Б. Хмельницького та інших історичних постатей. У творчому доробку письменниці – есе («Улюблений казкар», «Кобзарева доня»), оповідання-казка («Черевички», «Паличка казкаря»), оповідання («Вербова гілка», «Тарасова вербина», «Маленьким про великого Тараса», «Чорний шлях»), белетризовані повісті («Друкар книжок небачених», «Богдан Хмельницький»), життєписні романи («Тарасові шляхи», «Марія»), спогади («Завжди в житті»). Твори О. Іваненко відзначаються історичною та художньою достовірністю, досконалим відтворенням «колериту особистості митця слова» (І. Братусь), врахуванням жанрової специфіки та пізнавальних здібностей читачів.

Як бачимо, у літературі для дітей та юнацтва історична тема більше представлена прозовою формою, проте репрезентована й поетичною. Зокрема, до теми минулого у своїй творчості зверталися Уляна Кравченко («В 220 роковини Полтавської битви», «Маківка»), Марійка Підгірянка («Мати-страдниця»), Костянтина Малицька («Поставали козаченьки», «Січ у поході», «В Січ вставай», «Вгору прапор», «Марш Соколів», «Марш Січовий», Січовий поклик», «У Січі, у Січі гуртуйтесь брати»), П. Воронько («Казка про Чугайстра»), Р. Лубківський («Лелече віче»), І. Жиленко («Вуличка мого дитинства»), А. Качан («Гроза в Карпатах»), І. Калинець («Золота орда») та ін.

З огляду на те, що література для дітей та юнацтва тривалий час перебувала під пресингом і диктатом тоталітарної радянської системи, склалася ситуація, що історична тема в літературі для юних читачів активно розвивалася у творчості письменників української діаспори. За слушним твердженням Б. Гошовського, «вільна українська дитяча література, багата на первні тисячолітньої християнської культури і сповнена свого природнього національного звучання та з розгорненою власною історичною тематикою змогла розвиватися після невдачі визвольних змагань тільки поза межами ССРСР» [2, с. 162]. Еміграційні письменники творили для дітей у вільних умовах, мали більшу свободу для художнього вираження, а також можливість об'єктивно відображати історію України. Особливості трактування історичних подій і розуміння реалій українцями, зображення національної теми, що знайшли безпосереднє відображення в історичній літературі для дітей та юнацтва, репрезентовано «цілим реєстром» (М. Варданян) жанрових форм: *поeziями* (Олекса Кобець «Од Синього Дону...»), М. Щербак «Чорне море»), *п'єсами* (Р. Завадович «Гетьманська шабля»), *абеткою* (Леонід Полтава «Абетка з історії України. Бо корінням у рідній землі»), *пізнавальними оповіданнями* (П. Волиняк «Давні народи, що заселяли Україну», «Печенізька орда»), *романами* (С. Черкасенко «Пригоди молодого лицаря»), *історичними повістями* (В. Радзикевиц «Ніч проминула»), *історичними казками* (Ольга Мак «Аскольд і Дір та київські князівни», «Казка про Киянку красуню Подолянку», «Як Олег здобував Царгород», Л. Храплива-Щур «Ластівочка»), *історичними оповіданнями* (В. Барагура «Княжий двобій»), Леонід Полтава «Маленький дзвонар із Конотопу», Л. Храплива-Щур «Грудка землі»), *оповіданням* стилізованим під народну думу (Р. Завадович «Маруся Богуславка») тощо. Твори письменників української діаспори були потужним джерелом історичних знань, піднімали проблему історичної пам'яті, формували національно свідому і духовно багату особистість.

Новітня література для дітей та юнацтва фіксує розширення жанрового формату, висвітлення замовчуваних або сфальсифікованих раніше історичних подій, осмислення доби козацтва тощо. За слушним твердженням В. Кизилюк, «розробка традиційної для літератури для дітей та юнацтва історичної теми в новітні часи відбувається із застосуванням нових потенційних можливостей нарративу, супроводжується зміною сюжетно-образного матеріалу художньої творчості» [7, с. 213]. Основними жанровими різновидами літератури для дітей та юнацтва на історичну тему є біографічні, пригодницькі, детективні, фантастичні, реалістичні, казкові твори.

Історико-біографічна проза, адресована дітям та юнацтву, наразі репрезентована серією «Життя видатних дітей» видавництва «Грані-Т», яка містить понад 40 біографічних оповідань: «Іван Андрусак про Дмитра Туптала (св. Дмитрія Ростовського), Григорія Квітку-Основ'яненка, Тараса Шевченка, Ніла Хасевича, Олексу Довбуша», «Анна Багряна про Марію Заньковецьку, Олену Телігу, Вангу, Марію Приймаченко, Славу Стецько», «Леся Воронина про Брюса Лі, Махатму Ганді, Жорж Санд, Фридеріка Шопена, Івана Миколайчука», «Любка Дереш про Миколу Гоголя, Марка Твена, Ніколу Теслу, Альберта Ейнштейна, Стівена Кінга» та ін. Риси історико-біографічних творів має й диалогія М. Морозенко «Іван Сірко – великий характерник», «Іван Сірко, славетний кошовий», у якій відображено хронологію життя кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка.

В. Рутківський в автобіографічній повісті «Потерчата» порушує тему втраченого дитинства. Утілюючи спогади, переживання з власного життєвого досвіду, письменник відкриває читачеві

трагічні сторінки історії українського народу, осмислює події Другої світової війни, передає суспільну атмосферу середини ХХ століття. За словами В. Вздольської, повість «Потерчата» В. Рутківського є зразком того, «як можна вдало, без спрощення та водночас доступно й не травматично для дітей писати про складні та філософські питання, як-от: природа зла, ідеологія, тоталітарні системи, війна, смерть, ворожість, страх, несвідоме, віра, сенс життя тощо» [1].

Історико-пригодницькі твори В. Рутківського (роман-тетралогія «Джури козака Швайки», роман-диалогія «Сині Води») відтворюють реальні історичні події конкретного періоду. У текстах письменника діє низка історичних персонажів – козак Пилип Швайка, хан Менглі-Гірей, хан Мамай, князі Богдан Глинський, Дмитро Боброк, Ольгерд, Володимир та ін., що жили в цих реаліях. Проте у творах В. Рутківського вигадка домінує над історичним фактом, прозаїк активно використовує художній домисел, намагаючись оживити сторінки минулого. Письменник, осмислюючи історію, вдається до оригінальних форм і прийомів: включення до реалістичної оповіді гумористичних елементів, фантастики, міфу, символіки, фольклору тощо. Особливої популярності набула пригодницько-фантастична повість «Сторожова застава». Автор розкриває перед юними читачами героїчні й маловідомі сторінки нашого прадавнього минулого – 1097 рік. У творі майстерно поєднується пригодницький характер розповіді, історичні екскурси, минуле і сучасність; поруч із вигаданими героями (Вітько Бубненко, Росанка, дід Овсій, тітка Миланка) постають історичні та епічні персонажі: Володимир Мономах, княжич Святослав, Ілля Муровець, Олег Попович, Добриня Микитович.

Пригодницько-історичну нішу новітньої української прози для дітей та юнацтва заповнюють повісті А. Бачинського «Неймовірні пригоди Остапа і Даринки», «Канікули Остапа і Даринки». Головні герої повістей мандрують у часі, долають численні перешкоди, зустрічаються з мольфарами, духами, мавками, привидами, вовками, гномами, чаклунами та ін. Автор знайомить читачів з різними історичними епохами: у повісті «Неймовірні пригоди Остапа і Даринки» він спочатку занурює юних читачів у ХVIII, згодом у ХVI століття, а у повісті «Канікули Остапа і Даринки» – у ХIII століття. Твори письменника побудовані на синтезі змалювання реальної дійсності і художнього переосмислення мотивів казок, міфів, легенд. Як зазначає Жанна Капшук, «по-справжньому зацікавити дітей стародавніми переказами та легендами до снаги небагатьом. Адже сенс не тільки в тому, щоб дитина дослухала до кінця, але й у тому, щоб вона щиро перейнялася почутим, а також сприйняла це як дивовижне занурення в історію свого народу, відкрила перед собою нове джерело знань та уяви і захотіла поділитися ним із друзями» [6].

Сьогодні досить популярними є пригодницькі твори для дітей, побудовані на біографічному матеріалі, зокрема пригодницько-біографічні повісті О. Гавроша «Неймовірні пригоди Івана Сили, найдужчої людини світу», «Галуна Лалуна або Іван Сила на острові Щастя», «Пригоди тричі славного розбійника Пинті», «Розбійник Пинтя у Заклятому місті». Автор переплітає реальні події з динамічним сюжетом, побудованим на пригодах і неймовірних випробуваннях головних героїв.

Часто історичні події висвітлюються письменниками в пригодницькому ключі з елементами детективу: повісті «Таємниця козацької шаблі» Зірки Мензатюк, «Таємниця козацького скарбу», «Таємниця зміїної голови», «Таємниця підводного човна» А. Кокотюхи. Так, у повісті «Таємниця козацької шаблі» Зірки Мензатюк історичне минуле висвітлено через захоплюючу детективну мандрівку замками України у пошуках історичної реліквії. Разом з головною героїнею повісті – Наталочкою – читачі дізнаються цікаві відомості про визначні історичні місця нашої держави (Берестечко, Дубно, Тараканівський форт, Олеський замок, Кам'янець-Подільську та Хотинську фортеці, Козацькі могили), потрапляють у самий вир Берестецької битви (1651 рік). Твір письменниці повністю пройнятий особливим патріотичним духом, авторка підкреслює цінність історичних пам'яток, наголошує на їх важливості для сучасників.

Художнє осмислення історичних реалій репрезентовано в історико-реалістичних повістях Зірки Мензатюк «Як я руйнувала імперію» (2014), Олени Захарченко «Хутір» (2015). У творах розкрито тему життя дітей у часи радянського тоталітарного режиму, роки розпаду СРСР.

Поєднання казкових та реальних історичних подій притаманне мистецькій діяльності Є. Білоусова («Тарасове перо», «Чарівна голка Віри Роїк», «Лесина пісня» та ін.). Наскрізною темою творчості письменника є історія України, виховання патріотизму, любові і поваги до Батьківщини через казку. У свої видання він доступно й цікаво подає для юного читача серйозний історичний матеріал, майстерно вводить до текстів документальні джерела, біографічні відомості, зразки тогочасного фольклору. Поруч з реальними персонажами творів

Є. Білоусова тісно взаємодіють вигадані, казкові, міфологічні герої (Чорна Хмара, Перо, Пісня, Слово, Вишиванки тощо). Його тексти, за твердженням Н. Марченко, «є вибуховою сумішшю художньої біографії та науково-популярної розповіді про письменника та його час. Власне, це маленька енциклопедія одного автора, зорганізована у високохудожній доступній читачеві формі та дбайливо оформлена й видрукувана» [9].

Звертається до української історії й І. Січовик у повісті-казці «Неймовірні пригоди барона Мюнхгаузена в Україні». Письменник переносить всесвітньовідомого оповідача барона Мюнхгаузена у часи козаччини. Всі пригоди, про які він сам розповідає, трапляються з ним у поселенні козацького війська, а також на всій території України, зокрема й у Києві. Автор широко використовує український фольклор, міфічні елементи, ігрові гумористичні ситуації, досконало описує риси характеру українців, зображує побут, традиції й звичаї наших предків. І. Січовик показує нашу державу очима іноземного героя, привертаючи таким чином увагу не лише українців, а й усього світу до тогочасних подій, величної історії України.

Як зазначає З. Шевчук, «у сучасній українській прозі активно реалізуються усвідомлені нові можливості, історія в художніх творах набуває ознак штучності, параметрів ігрового простору, педальованої відмінності від історії, зафіксованої відповідними джерелами та науковими працями» [13, с. 1]. Сприйняття історичних художніх творів, що містять пригодницько-фантастично-детективні елементи, робить їх привабливішими для юних читачів, заохочує до аналізу дій і вчинків емоційно близьких літературних героїв, моделювання їх поведінки, системи ціннісних орієнтацій тощо.

Висновки. Як бачимо, історична тема в українській літературі для дітей та юнацтва починає заявляти про себе ще у творах давнього періоду, розрахованих на широке коло реципієнтів, набуває становлення в художньому слові Марка Вовчка, Б. Грінченка, Олександра Олеся, активно розвивається у творчості О. Іваненко, В. Малика, В. Рутківського, Н. Забіли, Б. Комара. У новітній період розбудову історичної теми провадять А. Бачинський, Зірка Мензатюк, М. Морозенко та ін. Жанрова палітра художньої творчості для дітей на історичну тему досить різноманітна – оповідання, повісті, поеми пригодницького, історико-біографічного, автобіографічного, пригодницького, детективного, фантастичного спрямування. Кожен із творів – унікальна авторська лабораторія з оригінальними жанрово-стильовими прийомами, що увиразнюють специфіку літературного явища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вздурська В. Сучасні стратегії прочитання «Потерчат» В. Рутківського. *Ключ*. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/103#3> (дата звернення: 22.09.2019).
2. Гошовський Б. Раз добром налите серце. *Ми і наші діти. Дитяча література. Мистецтво. Виховання* / за ред. Б. Гошовського. Нью-Йорк, 1965. С. 133 – 179.
3. Гурбанська А. Світ дитинства у творчості Ю. Яновського та письменників-шістдесятників (до проблеми типології). *Літературознавчі студії. Збірник наукових праць*. 2003. Вип. 4. С. 92–95.
4. Ільницький М. «Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті...». Передмова. *Лепкий Б. Твори: В 2 т.* Київ : Дніпро, 1991. Т. 1. С. 5 – 30.
5. Історія української літератури XIX століття: у 2 кн. / за ред. М. Г. Жулинського. Київ: Либідь, 2006. Т.2. 712 с.
6. Капшук Жанна. Зануритися у легенду. *Друг читача*. URL: https://vsiknygy.net.ua/shcho_pochytaty/review/16989/ (дата звернення: 23.09.2019).
7. Кизилова В. В. Жанрово-стильова еволюція прози для дітей та юнацтва другої половини XX століття : дис. ... д-ра філол. наук : 10.01.01/ Держ. закл. «Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка». Луганськ, 2014. 427 с.
8. Корицька Г. Р. Творчість А. Кашенка: проблематика і поетика : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.01. Дніпропетровськ, 2006. 23 с.
9. Марченко Н. Євген Білоусов. «Лесина пісня». *Ключ*. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/7> (дата звернення: 23.09.2019).
10. Моренець В. П. Світ у зав'язі. Передмова. *Комар Б. П. Вибрані твори: В 2 т.* Київ: Веселка, 1988. Т.1. С. 5-12.
11. Немченко І. Дніпрова Чайка і народна творчість. *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 2. С. 70 - 77. URL: <http://elibrary.nlu.org.ua/view.html?id=5389> (дата звернення 21.09.2019).
12. Слабошпицький М. Ф. Літературні профілі : літературно-критичні нариси. Київ : Радянський письменник, 1984. 310 с.
13. Шевчук З. В. Засоби моделювання історії в постмодерній українській прозі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.01.06. Київ, 2006. 19 с.